

сферах економіки; фрагментований ринок робочої сили та низька якість людського капіталу.

Очевидно, що результати цього аналізу, які до певної міри підтверджують сучасні економічні теорії та вказують на нові ключові чинники регіонального розвитку, будуть враховані як державами-членами ОЕСР, так і іншими країнами для внесення змін у національну регіональну політику у найближчій перспективі. Хоча результати даного дослідження стосуються насамперед економічно розвинених країн, однак деякими з цих висновків може скористатися і Україна, яка все ще перебуває у пошуку власної моделі розвитку регіонів.

1. *Promoting growth in all regions.* – Brussels: OECD, 2012. – P. 15-16. 2. *Tompson W.* Promoting growth in all regions: Meeting national growth goals / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rm.dk/files/Regional%20udvikling/Nyheder/2012/September/Bill%20Tompson.pdf>. – P. 8. 3. *Promoting growth in all regions.* – P. 31.

УДК 327(470+571)

І. С. ПІЛЯЄВ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ

Досліджуються сучасні методи політичної транзитології в контексті нелінійної модернізаційної динаміки країн СНД.

Ключові слова: модернізація, демократизація, посткомуністична трансформація, парадигма розвитку, цикли змін, пострадянський простір.

Піляєв І.С. **Методологические подходы к анализу социально-политической модернизации на постсоветском пространстве**

Исследуются современные методы политической транзитологии в контексте нелинейной модернизационной динамики стран СНГ.

Ключевые слова: модернизация, демократизация, посткоммунистическая трансформация, парадигма развития, циклы изменений, постсоветское пространство.

Piliaiev Igor. **Methodological approaches to the analysis of social and political modernization in the post-Soviet space**

The article examines modern methods of political transitology in the context of the non-linear modernization dynamics of the CIS countries.

Key words: modernization, democratization, post-communist transformation, development paradigm, cycles of change, post-Soviet space.

Обумовлена історичними обставинами та культурно-цивілізаційними традиціями самотність пострадянського простору визначає його трансформаційну специфіку, значні відмінності перехідного процесу порівняно з посткомуністичними країнами Центральної та Південно-Східної Європи. Таку специфіку мають основні компоненти політичної системи переважної більшості країн СНД: інституційний блок відзначається вогнищевим характером громадянського суспільства, домінуванням держави, а всередині неї – виконавчої влади та силових структур.

© ПІЛЯЄВ Ігор Славович – доктор політичних наук, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

тур, нормативний блок – декларативним характером законів, відсутністю законслухняності (аномією), подвійністю політичної моралі, функціональний блок – авторитарними інструментами політичного режиму.

В країнах СНД внаслідок переважно обмінно-сировинного характеру їх економік та номенлатурно-кланового, рентного характеру основних виробничих та соціально-політичних відносин, досі в результаті посткомуністичної трансформації не створений потужний соціальний клас, що був би носієм економічних інновацій, а відповідно, і політичної модернізації.

Вищенаведене обумовлює актуальність пошуку та застосування новітніх наукових методів дослідження процесів соціально-політичної модернізації в країнах пострадянського простору, які б дозволили не лише моніторити ці процеси, а й бачити їх сутнісні закономірності, прогнозувати напрями та результати їх подальшого розвитку з метою врахування при удосконаленні модернізаційної стратегії та модернізаційної практики України.

Соціально-політичні проблеми модернізаційних процесів ґрунтовно розроблялися в працях вітчизняних дослідників В.П. Горбатенка, Г.І. Зеленько, Ф.М. Кирилюка, Г.А. Коржова, О.І. Крюкова, А.І. Кудряченка, О.В. Новакової, М.В. Примуша, О.С. Токовенка та ін. Однак критичне осмислення драматичного та суперечливого досвіду соціально-політичної модернізації на пострадянському просторі вимагає особливої уваги до методологічного інструментарію аналізу зазначених процесів в контексті новітніх теоретичних досягнень європейської та світової транзитології. Відтак, метою даної статті є дослідження наукових методів та шкіл сучасної транзитології, найбільш придатних й перспективних для аналізу політико-трансформаційних процесів у Росії та інших країнах СНД.

Ми розглядаємо проблематику пострадянського транзиту в історичних рамках гантінгтонівських «трьох хвиль демократизації» і того типу ліберального дискурсу, що є панівним в інтегрованій Європі та «мейнстрімом» постбіполярного світу в цілому, складаючи квінтесенцію соціально-політичних цінностей «відкритого» постіндустріального суспільства.

На нашу думку, процес політичної трансформації є певною мірою передбачуваним і має свою логіку лише в рамках існуючої системи соціально-політичних цінностей та формаційної логіки. Відтак, ми поділяємо точку зору школи «Анналів» (Л. Февр, М. Блох, Ф. Бродель та ін.), що розглядає історичний процес з точки зору певних стійких в історичній тривалості соціо-культурних парадигм (*longue durée*), наприклад з точки зору аристотелівської, картезіанської або вестфальської логік розвитку.

Як підкреслює сучасний німецький соціолог І. Шрубар, «в історії циклічно змінюються типи світогляду та інтегративні суспільні проекти»¹. У цьому сенсі цілком адекватно накладається на загальну історію класична періодизація Пітірима Сорокіна, що виявляється в маятниковому русі суспільства між ідеаціональним (де переважають надпочуттєві духовні цінності, поклоніння певному Абсолюту) і сенситивним станами. Сучасна фаза, за П. Сорокіним, є змішаною ідеалістичною суперсистемою, коли людство знову стоїть на порозі появи нової ідеаціональної суперкультури, що нині розкривається у вигляді інтелектуальної та інформаційної революції, поступової заміни цінностей масового індустріального суспільства глибоко індивідуалізованою, такою, що заперечує примат матеріального, мегакультурою постмодерну, «вагітною» новою релігією майбутнього.

Австро-американський економіст Йозеф Шумпетер, французький історик Фернан Бродель, сучасні німецькі соціологи Вернер Зомбарт і Фолькер Борншир та ін. розглядають соціально-економічну історію як зміну ліберальних та

соціалістичних стилів. Американські політологи Вільям Томпсон, Джордж Модельські, Роберт Гілпін, Іммануїл Валлерстайн, Пол Кеннеді, Джошуа Голдстайн вивчають тривалі цикли змін глобальних відносин панування, динаміка яких виражається насамперед у змінних конфігураціях центрів і периферій, причому всі вони зійшлися у визнанні сучасного глобального лідерства США, що змінили в цій якості іншу ліберальну державу – Велику Британію. Найчастіше соціологи і політологи намагаються визначити глобальний вектор суспільного розвитку за допомогою ідеально-типових – бінарних – моделей соціальної інтеграції: наприклад, громада та суспільство Фердинанда Тенніса, механічна та органічна солідарність Еміля Дюркгейма, військова та промислова організація Герберта Спенсера, диктатура та демократія Данкварта Ростоу, авторитаризм та ліберальна демократія Філіпа Шміттера, Вольфганга Меркеля, Аурель Круассан та ін.

Таким чином, на думку Іллі Шрубара, формується дворівнева архітектура теорій соціальних змін, котрі, крім лінійності *longue durée* («історичної тривалості»), складають циклічні конфігураційні процеси². Новий тип історичного руху вже – не лінійний або спіралевидний, як у філософсько-історичному розумінні Нового часу (Модерну), а скоріше хвильовий або, за образним визначенням відомого італійського культуролога Вітторіо Стради, це океанічний рух, оскільки людство перетворилося на певну подобу бурхливого океану, в який влилися найрізноманітніші окремі потоки³.

По суті модернізація виступає не просто невід'ємною частиною глобальної багатосторонньої трансформації світу, але представляє «внутрішню суть, серцевину всієї трансформації»⁴. І це не просто рух від традиційного суспільства до сучасного – суспільства Сьогодення передових країн. У системі координат, де доля Заходу, котрий розуміється як Модерність, стала долею цілого світу, узагальнюючий, універсальний критерій модернізації – розширення ступенів особистісної свободи через формування громадянського суспільства та демократичних суспільно-політичних структур влади.

Згідно з С.М. Ліпсетом, економічний розвиток незмінно веде до фундаментальних соціально-політичних змін, таких як урбанізація, освіта та формування більшого середнього класу, який, врешті-решт, підтримує демократію⁵. Також і згідно з модернізаційною теорією Інглхарта – Вельцеля економічний розвиток призводить до розширення людських прав та можливостей через розвиток т.зв. «ресурсів дії» (доступ до освіти, вищі доходи, краща професійна кваліфікація і т.п.), що веде до більш широкої участі у суспільно-політичному житті та підвищення попиту на демократію. Формується свого роду «продемократична» поведінка, що передбачає терпимість до меншин, політичну участь, більш високі рівні горизонтальної довіри, самовираження тощо⁶. Однак проблема в тому, що без відповідного культурного зсуву, появи автономної особистості ринкової структури попросту не працюють, так само як політична демократія – без інститутів громадянського суспільства.

Тоталітаризм в його комуністичному та нацистському варіантах можна розглядати під цим кутом зору як спроби обрядити в псевдосвященні одязі (міф раси або пролетаріату) псевдомодернізоване суспільство, надавши йому псевдосакральності, єдиним джерелом і гарантією якої були Партія та Ідеологія⁷.

Втім, історичний досвід «трьох хвиль демократизації», що нараховує на сьогодні менше 200 років, поки не дає, на наш погляд, достатніх емпіричних підстав для твердження, а дозволяє лише висунути гіпотезу про демократизацію як стовбурову тенденцію розвитку людського суспільства. При цьому важливо відзначи-

ти, що протилежні, авторитарні тренди закладені як у західній, так і в східних цивілізаціях, що яскраво проявилось в 20-30-ті роки ХХ століття.

Ще у 80-ті рр. ХХ ст. більшість теоретиків модернізації визнавали існування різних форм модернізації (Д. Рюшемейер, А. Турен, Р. Інглхарт, П. Бергер, П. Штомпка, Е. Тир'якян), в тому числі «застрявання» деяких суспільств на стадії «часткової» модернізації, що нині характерно практично для всіх країн СНД.

У зв'язку із застосуванням транзитологічного підходу для аналізу пострадянських перетворень транзитологія постала перед потребою реформувати свої «класичні» концепти, які розглядають транзит (перехід) лише як рух від авторитаризму до демократії, тоді як посткомуністична політична практика заперечує подібну заданість кінцевого результату. Одним із можливих варіантів розв'язання цього завдання стала розробка російським політологом В. Гельманом моделі «переходу з відкритим фіналом», у рамках якої встановлення консолідованої демократії є лише одним із декількох можливих варіантів розвитку перехідних суспільств⁸.

У середині 1990-х років як критичне осмислення досвіду перших років трансформації з'являється неомодернізаційний підхід, представлений насамперед роботами німецького соціолога і політолога Клауса Мюллера⁹. Відповідно до теорії «неомодернізму» такі інституційні структури, як демократія, закон і ринок, є функціонально необхідними, проте вони не є історично немінучими або лінійно обов'язковими результатами, хоча і змушують загальний вектор змін наближатися до спільних модернізаційних орієнтирів. У той же час історична та культурна специфіка кожної країни дозволяє створювати власний модернізаційний проект. У цьому контексті колишня радянська модернізація певною мірою визнається альтернативною формою модернізації, а особливі випадки Китаю та ісламського фундаменталізму становлять сучасні цілком життєздатні альтернативи ліберальній соціально-політичній модернізації. Більше того, відбуваються дискусії про наявність особливого азіатського шляху модернізації, який не тільки рівноцінний західному, але й визначатиме майбутнє нинішнього століття¹⁰.

З точки зору неомодернізму характерною рисою загальноєвропейського простору, вочевидь, буде конкуренція між двома принципово відмінними моделями суспільно-політичного устрою: ліберальною та авторитарною («керованою») демократіями, що спиратимуться на різні традиції політичної культури, історичні та культурно-релігійні традиції, притаманні відповідно західноєвропейському ядру Євросоюзу та Росії. Причому результат цієї конкуренції зовсім не є цілковито детерміновим. Як вказує, наприклад, професор Тель-Авівського університету Азар Гат: «Фактори, що обумовили тріумф демократії (особливо над її недемократичними капіталістичними супротивниками в двох світових війнах – Німеччиною та Японією), мали більш випадковий характер, ніж прийнято вважати. Авторитарні капіталістичні країни, прикладами яких сьогодні є Китай і Росія, можуть представляти собою життєздатний альтернативний шлях в епоху модерна, а це, в свою чергу, передбачає, що повна перемога або майбутнє переважання ліберальної демократії аж ніяк не є немінучим сценарієм»¹¹. Адже неефективність, яку звичайно породжують притаманні таким режимам фаворитизм та непідзвітність, могла би бути компенсованою більш високим рівнем дисципліни в суспільстві. Тим більше, що вивчення поведінки демократичних альянсів приводить до припущення, що демократичні режими не більш схильні до об'єднання один з одним, ніж режими іншого типу.

Слід звернути увагу й на той «консервативний крен», який все помітніше відчують суспільні системи країн євроатлантичного ареалу (характерний приклад – ужорсточення міграційної політики Великої Британії, Німеччини, Франції, фактична відмова в ряді країн ЄС під натиском праворадикальних, націоналістичних сил від політики мультикультурності тощо).

Все це свідчить про в цілому нелінійний характер процесів, що протікають у «світ-системі людства».

Таким чином, перехід від капіталізму до соціалізму і зворотньо, попри вдавану унікальність, убачається частиною загальноєвропейської циклічної зміни ліберальної і етатистської фаз розвитку. Крім того, з посткомуністичної модернізації випливає зміна в конфігурації центр-периферійних відносин, за допомогою якої країни колишнього «реального соціалізму» знову інтегрувалися або, хай і в різній мірі, зблизилися з Заходом¹².

На наш погляд, німецька школа транзитології відрізняється більш об'єктивним і нелінійним підходом порівняно з англо-американською, що, безперечно, пов'язано зі звивистим та драматичним досвідом соціально-політичної трансформації в Німеччині. На відміну від американської школи транзитології, німецькі вчені вельми критично оцінюють теорію раціонального вибору як основу для політичного прогнозування. Історично це цілком зрозуміло: якщо США протягом всього свого незалежного розвитку перебували в рамках ліберально-демократичної парадигми розвитку (що поступово поширилася на всі верстви суспільства), то Німеччина лише за останнє сторіччя зазнала 4 принципово різних соціальних системи, політико-аксіологічних моделі та логіки розвитку (Другий і Третій рейхи, марксистсько-ленінський соціалізм, плюралістична ліберальна демократія). Ось чому у німецьких соціологів, істориків та політологів набагато більш критичний підхід до стійкості («живучості») заданої після краху біполярного світу моделі та логіки розвитку людства, т.зв. *Rach Americana*. З цією позицією перегукуються думки і ряду французьких дослідників, які вказують, що «саме поняття західної демократії повинне зазнати змін, аби відповідати як прагненням, так і потребам всіх людських суспільств у сучасному світі, і в тому числі в Європі – нашій рідній сім'ї»¹³, тим більше що навіть Франція сьогодні в авторитетному рейтингу розвитку демократії (журнал «Economist») підпала, зокрема в контексті жорсткої внутрішньої політики правлячої Соціалістичної партії, під визначення «дефектної» демократії¹⁴.

Трансформація – гібридний тип організації суспільства. Його різновиди визначаються факторами політичної культури та «моральних ресурсів» («соціального капіталу»). Таким чином, в методологічному плані ключове значення при аналізі трансформації набувають норми і моральна конструкція соціальних відносин¹⁵.

З одного боку, традиції, ціннісні установки, менталітет – це те, що визначає успіх трансформації та модернізації в першу чергу (досить згадати модернізаційний досвід стрімко повсталих з післявоєнної розрухи Німеччини, Японії, Південної Кореї). З іншого боку, важливо усвідомити відносність, історично скороминущий характер ментальних та ціннісних установок соціуму, на що в суспільній думці тодішньої Росії одним із перших вказав Микола Добролюбов¹⁶.

У контексті новітньої постмодерністської парадигми набуває ваги інтерпретативний підхід до соціально-політичного стану суспільства, обумовлений ціннісною установкою суб'єкта та соціального замовника аналізу. Як справедливо підкреслює В.М.Розумюк: «Попри постійні апеляції до «науковості», закладені

в основу багатьох теоретичних доктрин світоглядні цінності, соціальна, політична та ідеологічна спрямованість ще до початку «дослідження» обумовлюють не лише характер і форму поставлених питань, а й зміст відповідей на них, впливаючи на творців політики та їхніх виборців»¹⁷.

У рамках структурного підходу під посткомуністичною трансформацією або модернізацією розуміється запровадження демократичних інститутів та макроекономічних рамок ринкового господарства. З точки зору структуралістів, «загальне у процесах трансформації – принципова популярність цілей розвитку, а саме: демократія, зростання, соціальний захист»¹⁸. Досягти цього намагаються за допомогою запозичення або створення за західним зразком базових інститутів.

Модернізація може легко зруйнувати принципи і норми соціальності, які склалися в державі, і призвести до кризи структурного устрою, до дезінтеграції і хаосу. Тоді виникає проблема відродження моделей і принципів соціальності, які існували до модернізації. Це демонструють багато суспільств Азії, Африки і Латинської Америки, де запроваджені десятиліттями й століттями європейські принципи і норми життя виявилися нежиттєстійкими, і де довелося здійснювати «модернізацію навпаки», відроджуючи звичні соціальні інститути та норми, аби забезпечити життєздатність суспільств (наприклад, в Болівії за правління президента Ево Морлеса – першого представника корінного населення Америки, який керує Болівією за більш як 400 років із часів Іспанської колонізації).

У цьому контексті цивілізаційний підхід до аналізу та оцінки сучасного стану Росії та інших пострадянських країн дозволяє подивитись на нього істотно глибше й об'ємніше, ніж це дозволяє соціально-економічний чи політологічний аналіз.

У країнах традиційної цивілізації міра стану суспільства зміщена до полюса статичності. У них структура суспільства повсякденно визначає динаміку функцій, що, відповідно, зумовлює першорядність структурного підходу до їх вивчення. У країнах ліберальної цивілізації міра стану будь-якого суспільства зміщена до полюса динаміки, на що справедливо вказував А.С.Ахієзер¹⁹. У цих суспільствах структура визначається функцією, прагненням знайти систему відносин, яка підвищує ефективність відтворювальної діяльності. Цілком очевидно, що в сучасній Росії, як і в інших країнах СНД, незважаючи на значну схожість політичних інститутів західним «зразкам», існують кардинальні відмінності в їх використанні та функціонуванні, що, з усією очевидністю, піднімає роль процедурного підходу до вивчення політичної модернізації.

Як вважають представники «актороцентричного інституціоналізму» – сучасного німецького різновиду неінституціоналізму – Ренате Майнц²⁰ і Гельмут Візенталь²¹, через триваючу обмеженість наших знань і навіть каналів інформації про світ раціональність політичних акторів також є обмеженою і вони діють на основі спрощених моделей «реального світу» (який може дещо відкритися, либонь, лише в езотеричному пізнанні «тонких пластів»). Саме у відмінностях між такими моделями і реальністю полягають небезпеки та ризики, що позначаються терміном «невизначеність». Це поняття стосується не лише процесу трансформації, позначаючи непередбачуваність, тимчасовість політичних інститутів та результатів політичного процесу, а й до самих умов існування та дій людини як такої. Суб'єкт політико-трансформаційного процесу не в змозі прорахувати ймовірність витрат і вигод усіх альтернативних рішень, а отже, і визначити «оптимальний» варіант своїх дій. Звідси впливає і певний песимізм щодо прогностичних можливостей соціальних наук: спроба дати точний соціальний прогноз

нагадує утопічні спроби пізнього «розвиненого соціалізму» автоматизувати й спрогнозувати попит та пропозицію з боку багатогалузевої економіки та сотень мільйонів радянських громадян і вибудувати на цій основі бездоганий народно-господарський баланс .

Процеси посткомуністичних трансформацій у колишніх радянських республіках поєднують у собі посттоталітарний та постімперський транзит. Отже, комплексний характер пострадянського транзиту, вочевидь, слід також розглядати в контексті спільного минулого більшості країн СНД у складі Російської імперії та Радянського Союзу, що дозволяє врахувати не лише аспекти, пов'язані з тривалим впливом комуністичного режиму, але й значний вплив із боку Російської імперії, наслідком якого є тісний взаємозв'язок між внутрішньою та зовнішньою політикою новостворених держав.

Хоча структурні проблеми країн Східної Європи кінця ХХ – початку ХХІ ст. дійсно нагадують Західну Європу в минулі сторіччя, слід чекати оригінальних, специфічних рішень цих проблем, оскільки сучасні умови не тільки не дозволяють «повторення історії», а й надають можливість для винесення уроків з досвіду модернізації країн «першого ешелону». А інновації в посткомуністичних країнах, у свою чергу, також матимуть вплив на «класичний» Захід.

Отже, лише незаангажоване збалансоване застосування всіх розглянутих вище методів при усвідомленні нелінійного характеру модернізаційної динаміки здатне вибудувати цілісну картину соціально-політичної модернізації, що вже понад чверть сторіччя триває на теренах колишнього СРСР, адекватно визначити її тренди та найвірогідніші перспективи.

1. Шрубар И. Глава 6. Цикл и изменения. К определению места трансформации постсоциалистических стран в процессе европейской модернизации / И.Шрубар // Повороты истории. Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей: В 2-х т. Т. 1: Постсоциалистические трансформации: теоретические подходы / Ред.-сост. П.Штыков, С.Шваниц. Науч. ред. В.Гельман / Пер. с нем. – Санкт-Петербург; Москва; Берлин: Европейский университет в Санкт-Петербурге; Летний сад; Berliner Debatte Wissenschaftsverlag, 2003. – С. 218-243. – С. 221. **2. Там само.** – С. 223. **3. Страда В.** Западничество и славянофильство в обратной перспективе / В. Страда // Вопросы философии. – 1993. – № 7. – С. 57-63. – С. 60. **4. Российская модернизация: проблемы и перспективы (материалы «круглого стола») // Вопросы философии.** – 1993. – № 7. – С. 3-39. – С. 12. **5. Lipset S.M.** Reflections on Capitalism, Socialism & Democracy / Seymour Martin Lipset // Journal of Democracy. – Volume 4. – Number 2. – April 1993. – Pp. 43-55. **6. Инглхарт Р.** Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития / Р.Инглхарт, К.Вельцель. – М.: Новое издательство, 2011. – 464 с. **7. Страда В.** Цит. работа. – С. 60-61. **8. Гельман В.Я.** Трансформация в России: политический режим и демократическая оппозиция / Гельман В.Я. – М.: МОНФ, 1999. – 241 с. **9. Müller K.** Postsozialistische Krisen / Klaus Müller // Müller K. (Hg.): Postsozialistische Krisen: Theoretische Ansätze und empirische Befunde. – Opladen: Leske + Budrich, 1998. – S. 177-249. **10. Цапф В.** Теория модернизации и различие путей общественного развития / В.Цапф // Социологические исследования. – 1998. – № 8. – С. 14-26. **11. Гат А.** Возвращение великих авторитарных держав / А. Гат // Россия в глобальной политике. – № 4. – Июль – август 2007 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.globalaffairs.ru/number/n_9213 **12. Шрубар И.** Цит. работа. – С. 220-221. **13. Fortuit J.-C.** Pour une grande Europe / J.-C.Fortuit // Revue Défense Nationale. – N° 2. – 2012. – P. 54-55. – P. 55. **14. Democracy index 2012: Democracy at a standstill. A report from The Economist Intelligence Unit.** – London, New York, Hong Kong, Geneva: Economist Intelligence Unit, 2013. – 44 pp. – P. 4. **15. Тамур М.** Глава 5. Экономическая трансформа-

ция, государство и моральные ресурсы в посткоммунистических обществах / М.Татур // Повороты истории. Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей: В 2-х т. Т. 1: Постсоциалистические трансформации: теоретические подходы. – С. 173-217. **16.** Жданов В.В. Добролюбов / В.В.Жданов // Т. VIII. Литература шестидесятых годов. Ч. 1. // История русской литературы: В 10 т. / АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушкин. Дом). – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1941-1956. – 1956. – С. 175-237. – С. 189. **17.** Розумюк В.М. Євразійство як ідейно-теоретичне підґрунтя інтеграційних процесів на пострадянському просторі / В.М.Розумюк // Сучасна українська політика. – Спецви-пуск: Інтеграційні процеси в сучасному світі: регіональні виміри. – К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2012. – С. 124-129. – С. 125. **18.** Цанф В. Цит. работа. – С. 17-18. **19.** Российская модернизация: проблемы и перспективы (материалы «круглого стола») // Вопросы философии. – 1993. – № 7. – С. 3-39. – С. 7. **20.** Майнц Р. Глава 1. Переломы в развитии обществ: возможности проверки социологической теории / Р. Майнц // Повороты истории. Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей: В 2-х т. Т. 1: Постсоциалистические трансформации: теоретические подходы. – С. 40-54. **21.** Визенталь Г. Глава 26. Политическая организация маловероятного: трансформация социализма и уроки для социальных наук / Г. Визенталь // Повороты истории. Постсоциалистические трансформации глазами немецких исследователей: В 2-х т. Том 2: Постсоциалистические трансформации в сравнительной перспективе / Ред.-сост. П.Штыков, С.Шваниц. Науч. ред. В.Гельман / Пер. с нем. – Санкт-Петербург; Москва; Берлин: Европейский университет в Санкт-Петербурге; Летний сад; Berliner Debatte Wissenschaftsverlag, 2003. – С. 411-489.

УДК 323.1

В. М. СПИВАК

ПРОФСПІЛКИ: ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Аналізуються процеси суспільно-політичних трансформацій в умовах глобалізації. Розглянуті окремі аспекти інституційних та функціональних змін профспілок в Україні та Західній Європі. Обґрунтовано необхідність оновлення, активізації діяльності профспілкового руху в умовах транснаціоналізації економіки, інформаційного суспільства.

Ключові слова: глобалізація, профспілки, транснаціональні корпорації, профспілкові комунікації, інформаційне суспільство.

Спивак В.М. Профсоюзы: проблемы трансформационных изменений в условиях глобализации

Анализируются процессы общественно-политических трансформаций в условиях глобализации. Рассмотрены отдельные аспекты институциональных и функциональных изменений профсоюзов в Украине и Западной Европе. Обоснована необходимость обновления, активизации деятельности профсоюзного движения в условиях транснационализации экономики, информационного общества.

Ключевые слова: глобализация, профсоюзы, транснациональные корпорации, профсоюзные коммуникации, информационное общество.

© СПИВАК Віктор Миколайович – доктор політичних наук, доцент, професор кафедри соціології та суспільних наук Академії праці, соціальних відносин і туризму Федерації профспілок України